

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ

ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Реферат о завршеној докторској дисертацији

Наставно-научно веће Филозофског факултета изабрало нас је у комисију за оцену докторске дисертације коју је пријавила Милица Стојковић, под насловом: „РАЗВОЈ ПРОФЕСИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА НАСТАВНИКА“

Након анализе текста ове дисертације подносимо следећи реферат о њеној оцени.

1. Основни подаци о кандидаткињи и дисертацији

Милица Стојковић (девојачко Вучетић) је рођена 1986. године у Горњем Милановцу. Дипломирала је на Одељењу за психологију Филозофског факултета у Београду 2010. са просечном оценом 8.69. Одбранила је дипломски рад "Стратегије решавања конфликта у пријатељским и вршњачким односима на адолесцентном узрасту" са оценом 10. Школске 2011/2012. године уписала је докторске студије психологије на Филозофском факултету у Београду.

У Предшколској установи „Сунце“ у Горњем Милановцу радила је непуних годину дана на радном месту психолог стручни сарадник. Од октобра месеца 2011. године ангажована је хонорарно на Факултету техничких наука у Чачку као подршка реализацији вежби из предмета *Комуникологија* и *Психологија* код наставника проф. др Драгане Бјекић. Од априла 2012. године изабрана је у звање асистент за ужу научну област Психолошке и педагошке науке на Факултету техничких наука у Чачку, на коме реализује вежбе из предмета *Психологија*, *Педагогија*, *Комуникологија*, *Комуникационе вештине у настави* и *Стручна школска пракса*.

До сада је објавила седам радова у научним часописима (два у међународним и пет у националним), четири рада у тематским зборницима националног значаја и укупно 20 саопштења на научним скуповима (15 на међународним и пет на националним). Основне области њеног професионалног деловања су образовање наставника и психологија

наставника, психолошки и педагошки аспекти инклузије у оквиру система васпитања и образовања, као и неке специфичне теме педагошке психологије и области интерперсоналне комуникације. У области психотерапије завршила је уводни курс из психотерапијског правца Психологија личних конструката, а тренутно је едукант напредног нивоа Гешталт психотерапијског правца.

Тренутно је укључена као сарадник у реализацији појединих истраживачких активности два научно-истраживачка пројекта које финансира Министарство просвете и науке Републике Србије: „Идентификација, мерење и развој когнитивних и емоционалних компетенција важних друштву оријентисаном на европске интеграције“ ОИ 179018 (Филозофски факултет у Београду) и „Настава и учење – стање, проблеми и перспективе“ ОИ 179026 (Учитељски факултет у Ужицу). Милица Стојковић је била ангажована и у Међународном истраживању наставе и учења ТАЛИС 2013 (Teaching and Learning International Survey) у реализацији супервизијских посета школама које су учествовале у овом истраживању. Током 2014/2015. године била је члан радне групе за развој ментора у оквиру локалне мреже сарадње школа вежбаоница и високошколских установама Универзитета у Крагујевцу насталих завршетком пројекта Развионица (Подршка развоју људског капитала и истраживању – развој општег образовања и људског капитала). У периоду 2015/2016. године Милица је била члан стручног тима за подршку учешћа Републике Србије у тематским групама ЕУ Отвореног метода координације (ОМС) у области образовања и обуке, а у тематској групи Политика школа - Национална група за образовање наставника.

Докторска дисертација под називом „РАЗВОЈ ПРОФЕСИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА НАСТАВНИКА“ садржи 285 страна основног текста, 41 табелу, 49 слика (20 у форми графикона), 10 прилога и 287 библиографских јединица.

2. Предмет и циљ дисертације:

У докторској дисертацији Милица Стојковић се бави проблемом развоја професионалног идентитета наставника и сагледавањем начина на који наставници граде свој идентитет у контексту професионалног деловања. Досадашња истраживања у овој области усмерена су на различите аспекте професионалног идентитета наставника тако да добијени резултати дају само парцијалну слику и не доприносе свеобухватном разумевању развоја професионалног идентитета наставника током времена. У овом раду Милица Стојковић користи дијалогско схватање идентитета, које професионални идентитет наставника одређује као процес сталног преговарања између вишеструких Ја-позиција, кроз различите социјалне интеракције и контексте значајне за професионално деловање, а који резултира у међусобно усаглашеном и доследном доживљају себе као наставника. Поред тога, у докторској дисертацији Милице Стојковић професионални

идентитет наставника је истраживан из угла два квалитативно-феноменолошка приступа: наративног и гешталтистичког.

Основни циљ докторске дисертације Милице Стојковић је да утврди специфичности формирања професионалног идентитета наставника у различитим фазама професионалног развоја. У складу са дијалогским схватањем идентитета ова дисертација има за циљ да: (1) допринесе бољем сагледавању специфичности професионалног идентитета наставника испитивањем начина на које наставници себе позиционирају у различитим контекстима значајним за њихово професионално деловање; (2) утврди сличности и разлике у конструисању професионалног идентитета између студената наставничких факултета, наставника почетника у периоду увођења у посао (индукциони период) и искусних наставника; (3) утврди сличности и разлике у конструисању професионалног идентитета између наставника предметне и наставника разредне наставе.

3. Основне хипотезе у истраживању:

Реализовано истраживање је експлоративног типа, засновано је на комбиновању квалитативног и квантитативног приступа (микс методологији) и није усмерено на традиционалну статистичку проверу унапред задатих хипотеза. Ипак, постојећа литература и досадашња истраживања професионалног идентитета и професионалног деловања наставника омогућавају формулисање неколико општих претпоставки:

Постоје разлике у конструкцији професионалног идентитета наставника зависно од тога како наставници себе позиционирају у различитим контекстима значајним за њихово професионално деловање.

Као релеванте издвојене су Ја-позиције наставника у односу на: (а) уверења о професији наставника; (б) ученике и наставу; (в) колеге наставнике; (г) родитеље/старатеље и чланове породице ученика; (д) руководство школе; (ђ) образовну политику / актуелне званичне образовне прописе и стандарде наставничке професије (Day и сар., 2006).

Присутне су специфичности у конструисању професионалног идентитета у зависности од фазе професионалног развоја.

На пример: (1) у различитим фазама професионалног развоја одређене Ја-позиције биће доминантније; (2) код студената се могу очекивати оптимистични ставови у вези са предвиђањем сопственог успеха у будућем наставном деловању, уз релативно упрошћена схватања наставничке професије (Chong, Low & Goh, 2011a, 2011b; Pinnegar и сар., 2011; Weinstein, 1988, 1990; Lamote & Engels, 2010); на почетку студија будући наставници су више усмерени на себе и на садржај, док су пред крај студија више усмерени ка ученицима (Lamote & Engels, 2010; Eisenschmidt et al., 2009; Anspal, Eisenschmidt & Löfströme, 2011); (3) код наставника почетника може се очекивати већи степен

ентузијазма, оптимизма, позитивних очекивања и посвећености раду, али и већа несигурност и „рањивост“ на мишљења других (Flores & Day, 2005; Kelchtermans, 1993); два типична правца развоја идентитета у овом периоду односе се на донекле „лак“, прилагођен почетак и, са друге стране, на „шок стварности“ (Ruohotie-Lyht, 2013); (4) код искусних наставника се очекује да буду мање забринuti за неповољне реакције ученика и планирање наставних стратегија (Akyel, 1997, према Rodríguez & McKay, 2010; Симић, 2014), али да се истовремено осећају врло ограничено, контролисано и под великим притиском и одговорношћу, при чему је углед професије у друштву оцењен као веома лош, чинећи да су искусни наставници у нашој земљи под ризиком од професионалног сагоревања (Симић, 2014).

Испољавају се специфичности у конструисању професионалног идентитета у зависности од врсте образовања.

На основу резултата постојећих студија може се очекивати да: (1) наставници предметне и разредне наставе подједнако вреднују значај социјалне одговорности и жељу да допринесу развоју ученика (Stiegelbauer, 1992, према Tusin, 1999); (2) наставници предметне наставе пре виде себе као стручњака који поседује довољно академских вештина и искустава које могу да унапреде развој ученика (Stiegelbauer, 1992; Astin, 1977, према Tusin, 1999); (3) наставници предметне наставе имају више самопоуздања у своје способности за наставни рад (Book & Freeman, 1986, према Tusin, 1999).

4. Кратак опис садржаја дисертације

У уводном делу рада описан је значај бављења темом професионалног идентитета наставника.

У теоријском делу кандидаткиња даје преглед основних теоријских приступа и резултата истраживања о професионалном идентитету наставника. Поглавље се састоји од четири целине у којима се професионални идентитет наставника одређује у односу на сродне појмове, затим, смешта у одговарајуће теоријске и истраживачке оквире и, коначно, приказује развојно у контексту наставничке професије. Кроз све наведене целине теоријски садржај праћен је приказом резултата одговарајућих савремених истраживања у области образовања наставника.

У трећем, емпиријском делу описане су методолошке карактеристике истраживања. Комбиновање квалитативног и квантитативног приступа у докторској дисертацији Милице Стојковић присутно је у техникама прикупљања података, њиховој обради и анализи, као и интерпретацији резултата. Основна техника за прикупљање података је индивидуални полуструктурисани интервју, у оквиру којег су коришћене технике недовршених реченица и скале самопроцене. Поступци за обраду података подразумевали су квалитативну анализу (тематска анализа и наративна анализа) и

квантитативну обраду података (дескриптивни статистички показатеље и тамо где је било изводљиво Хи-квадрат тест и анализу варијансе). Укупан узорак обухвата 95 испитаника уједначено расподељених у категоријама две основне независне варијабле: фаза професионалног развоја (23 будућа наставника, 24 почетника, 24 наставника који имају 5–15 година стажа и 24 наставника са преко 25 година радног стажа у настави) и разредна/предметна настава (46 учитеља и 49 предметних наставника, од чега су 24 наставници српског језика и 25 наставници математике).

У четвртом делу кандидаткиња излаже резултате свог истраживања. Најпре су приказани резултати испитивања идентитета наставника кроз недовршене реченице типа „Ја сам...“, затим резултати анализе метафора и наратива о професионалном идентитету, и коначно, резултати самопроцена професионалног идентитета и развијености наставничких компетенција.

У петом делу дисертације, кандидаткиња интегрише налазе квантитативне и квалитативне анализе и тумачи их у односу на теоријске и емпиријске налазе приказане у теоријском делу рада. Дискусија је организована према основним задацима истраживања и састоји се од четири целине у којима се разматрају: опште правилности развоја личног и професионалног идентитета наставника; својства професионалног идентитета наставника у различитим фазама професионалног развоја (поређење студената, почетника и искусних наставника); својства и развој професионалног идентитета наставника разредне и предметне наставе; на крају, на основу дискутованих резултата и теоријских уопштавања предложен је модел основних облика професионалног идентитета наставника.

У завршном делу дисертације представљене су препоруке за практичне образовне импликације добијених налаза. Указано је на специфичне доприносе овог рада, његова ограничења, као и смернице за даља истраживања.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Садржај идентитета наставника чини прожимање самоодредница које се односе на личну, социјалну и димензију наставе/поучавања. Обим професионалног идентитета наставника је мањи од обима личног идентитета. Професионални идентитет наставника чини значајну Ја-позицију личног идентитета наставника у тридесетим и четрдесетим годинама живота, а у свим старосним групама израженији је код учитеља него код предметних наставника. Професионална идентификација и сигурност у професионалне компетенције расту са годинама радног стажа и са годинама живота, али није утврђена њихова међусобна корелација. Утврђена су два основна наративна позиционирања у аутобиографским наративима: *Наставник, то је мој посао* (изражено одвајање особе и посла којим се баве и описивање себе претежно кроз спољашње критеријуме прописаног понашања наставника) и *Наставник, то сам ја* (делимично или потпуно поистовећивање особе и посла).

Утврђене су специфичности у конструисању професионалног идентитета између наставника почетника и искусних наставника. Након иницијалног образовања код највећег броја учитеља развијен је стабилнији професионални идентитет наставника него код предметних наставника код којих постоји двојна професионална идентификација (стручњак одређене области и наставник те области). Док је за учитеље почетнике рад у школи пожељан исход и нешто чему теже, за највећи део предметних наставника то није случај. Средње искусне наставнике (5–15 година стажа) одликује највише издиференциран и интегрисан професионални идентитет који се испољава кроз посвећеност послу и продуктивност и ширење поља професионалног утицаја ван граница учионице. Наспрам тога, део наставника (претежно учитеља) се суочава са пролонгираном неизвесношћу због запослења на одређено време, што представља озбиљније сметње стабилности професионалног идентитета. Коначно, код најискуснијих наставника (преко 25 година стажа у настави) мања је диференцираност професионалних Ја-позиција и мања усмереност ка споља; они граде свој професионални идентитет око задовољства и љубави, забаве и уживања коју им посао пружа, али истовремено и велике обавезе и одговорности коју он носи, уз истицање неповољног друштвеног статуса просветних радника у нашој земљи, као сталног извора фрустрација.

Утврђено је да професионални идентитет учитеља и предметних наставника карактеришу одређене сличности и разлике. Учитељи и наставници свој посао опажају као изазован, захтеван и напоран, али и као недовољно друштвено вреднован. Учитељи себе више доживљавају као особу која се остварује кроз помагање ученицима, док предметни наставници у свом послу виде остваривање ширег друштвеног утицаја. Љубав према послу, задовољство и уживање у њему, као одговорност и обавезу коју он носи и јединствен лични значај посла, у већој мери истичу учитељи. Може се закључити да се учитељи у већој мери поистовећују са професијом, затим наставници српског језика, док се наставници математике у најмањој мери поистовећују са професијом наставника

Утврђено је постојање две основне димензије развоја професионалног идентитета наставника: (1) диференцијација/интеграција и (2) усмереност ка унутра/споља. Диференцијација Ја-позиција и усмереност ка споља су доминантни у прве три фазе професионалног развоја и достижу врхунац у четрдесетим годинама живота, док у последњој фази превладава интеграција.

Основни научни допринос овог рада се огледа у пружању обухватне синтезе емпиријских налаза и теоријских сазнања у области развоја професионалног идентитета наставника. Такође, главни допринос овог рада је предлог модела четири основна облика професионалног идентитета наставника који се заснива на укрштању димензија диференцијација/интеграција и усмереност ка унутра/споља са добијеним основним наративним позиционирањима и њиховим комбиновањем са статусима идентитета које је развио Џејмс Марша.

Поред тога, допринос рада се огледа у покушају теоријске синтезе наративног и гешталтистичког приступа људском функционисању и њихово „спајање“ са облашћу образовања наставника, чиме бављење професионалним идентитетом наставника добија упориште у једној развијеној концепцији личности. Конструисањем и применом техника за прикупљање података заснованих на теорији и методологији наративног и гешталтистичког приступа, што је одговарајући методолошки одговор на феноменолошка открића примењене теорије, Милица Стојковић прати актуелне научне трендове у области испитивања идентитета наставника у свету, јер су мере које почивају на наративима и метафорама у великој мери заступљене у страниј литератури о професионалном идентитету наставника, а на нашим просторима су мало или нимало истраживане.

Практичан значај овог рада огледа се у синтези налаза о развоју професионалног идентитета наставника и препорукама за конципирање програма њиховог иницијалног образовања, као и препорукама за подршку професионалног развоја наставника које одговарају потребама наставника у датој фази професионалног развоја и које доприносе аутентичном развоју њиховог професионалног идентитета.

6. Закључак

На основу анализе докторске дисертације Милице Стојковић, Комисија закључује да предложена дисертација уверљиво показује да кандидаткиња: (а) поседује одлично познавање релевантних теоријских полазишта за истраживање професионалног идентитета наставника и да је у својој дисертацији показала изузетну способност да идентификује отворена питања у овој области, (б) на веома компетентан начин критички анализира и интегрише налазе досадашњих истраживања о професионалном идентитету наставника, (в) уме да развије и примени иновативну методологију истраживања која је резултат смисленог и сврсисходног комбиновања квантитативног и квалитативног приступа и (г) уме да критички интегрише постојећа знања с резултатима свог истраживања, изведе импликације налаза и формулише препоруке за образовање будућих наставника, као и за професионални развој наставника почетника и искусних наставника.

Поред тога, Комисија закључује да је предложена дисертација урађена по свему у складу са одобреним предлогом докторске дисертације и да предложена дисертација представља самостално и оригинално научно дело које на веома аргументован начин истражује комплексност развоја професионалног идентитета наставника.

На основу ових закључака Комисија предлаже Одељењу за психологију и Наставно-научном већу Филозофског факултета у Београду да прихвати овај позитивни реферат о докторској дисертацији Милице Стојковић под насловом „РАЗВОЈ ПРОФЕСИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА НАСТАВНИКА“.

Београд, 26. фебруар 2018. године

Комисија:

др Данијела Петровић, ванредни професор (ментор)
Филозофски факултет Универзитета у Београду

др Драгана Бјекић, редовни професор
Факултет техничких наука у Чачку Универзитета у
Крагујевцу

др Вера Рајовић, ванредни професор
Филозофски факултет Универзитета у Београду

др Јелена Старчевић, доцент
Факултет педагошких наука Универзитета у
Крагујевцу

др Наташа Симић, научни сарадник
Филозофски факултет Универзитета у Београду